

Koloniale wandeling Zutphen: KNIL soldaten en Indische schrijvers

Verhalen

De Latijnse school

De Latijnse school werd in 1894, na de bloedige campagnes op het eiland Lombok, ingericht voor verblijf van zieke en gewonde KNIL militairen. In Zutphen was ook de Koloniale Reserve gevestigd waar Jozef Bruinsma (Josephus, Fredericus Dominicus) (1846-1913) geboren in Leeuwarden van 1890 tot 1895 commandant was. In het gebouw was eerder het dormitorium, de middeleeuwse slaapzaal van het Dominicaner klooster, gevestigd. Het reliëf dat een van ingangen van kazernecomplex sierde en waarop de strijd in Atjeh wordt uitgebeeld heeft sinds 1970 een plek gevonden in het park Bronbeek in Arnhem.

Maurits Ver Huell (1787- 1860)

De zee-officier Q.M.R. (Quinten Maurits Rudolph) Ver Huell. Geboren in Zutphen op 11 september 1787 in een oud Gelders geslacht (zijn moeder was een Staring). Maurits werd geboren in het huis van zijn grootouders, 'op het Oudewand tegenover de pomp en het Huis met de Vazen', en woonde lange tijd bij zijn grootouders, terwijl zijn vader en moeder met de andere kinderen in Doesburg woonden. Dit belette de jonge Maurits niet een uitermate gelukkige jeugd bij zijn grootvader, oud-burgemeester van Zutphen, en grootmoeder te hebben. Er lagen twee wegen voor hem open: het openbaar bestuur (zijn vader was burgemeester van Doesburg) en de zeedienst (de broer van zijn vader was vlootvoogd). Nederland was toen een Franse vazalstaat. Maurits, zoals zijn roepnaam luidde, koos voor de zee en vocht in 1805 onder zijn oom Carel Hendrik Ver Huell, een persoonlijke vriend van Napoleon, tegen de Engelsen bij Kaap Gris Nez, waarbij hij zich kranig weerde. Twee jaar later vertrok hij met de marinebrik 'De Vlieg' naar Indië. In 1810 was hij terug in Nederland. Het verhaal van zijn lotgevallen beschreef hij in *Mijne eerste zeereize* (1842), dat lovend ontvangen werd. Ook de jeugdjaren in Zutphen staan hierin beschreven. Zijn volgende reis, in 1816, bracht hem naar de Molukken om er het Nederlands gezag over te nemen van de Britten. Ver Huell vertrok als eerste officier en keerde terug als commandant, als plaatsvervanger van de onderweg overleden kapitein-ter-zee. Het schip verkeerde in dusdanig slechte staat dat het, kort nadat het in maart 1819 de thuisreis had aanvaard, in de Indische Oceaan zonk. De 340 opvarenden konden ternauwernood door een Amerikaans koopvaardijchip worden opgepikt en op het nabijgelegen koraaleiland Diégo García aan land gezet worden. Van daaruit ging de reis via Mauritius en Elba terug naar Nederland. *Mijne herinneringen aan eene reis naar Oost-Indië* (1836) luidt de titel. Het reisverslag staat vol van zijn avonturen. Het doet ook verslag van de bloedige campagne tegen de Molukse bevolking op Ambon en Saparua, die niets wilden weten van en terugkeer van het Nederlandse gezag. Leider van de opstand was Patimura, in Indonesië vereerd als een held. In Nederland ging alle aandacht uit naar de moord op de residentfamilie. Aan de gruwelijke executie van Patimura werd geen aandacht geschonken. Daarna was het met reizen gedaan. Ver Huell werd onder-equipagemeester op de Rotterdamse marinewerf en klom daar in twintig jaar op tot directeur, een functie die hij tot zijn pensioen in 1850 bekleedde. Ver Huell overleed op 10 mei 1860 in Arnhem. In zijn nalatenschap zat een ruim negenhonderd pagina's tellend manuscript. Het manuscript werd in 1966 voor het eerst uitgegeven en recent opnieuw door de Linschoten Vereniging, inclusief de aquarellen van Ver Huell onder de titel *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië*. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819. In de novelle *De juwelen haarkam* (1956) van Maria Dermoût, over de zogenaamde 'pacificatie' van de Molukken in 1817, treedt Q.M.R. Ver Huell op als de hoofdpersoon Quirien.

Burgerweeshuiskazerne

Hier stond de voormalige Burgerweeshuiskazerne, de opvolger van de Latijnse School. In 1895 kocht de gemeente het voormalig weeshuis aan. Het werd opgeknapt en vooral ingezet voor de behandeling van beriberi. Dit is een slopende tropische ziekte die onder koloniale soldaten zeer veel slachtoffers maakte. Officieren van gezondheid (artsen) van het KNIL vonden na lang onderzoek een simpele en goedkope manier om beriberi te voorkomen. Deze ontdekking (eet bruine rijst) bezorgde KNIL-officier Christiaan Eijkman de Nobelprijs voor geneeskunde. Hij werd geboren in Nijkerk. Zie voor zijn levensbeschrijving koloniaalerfgoedtevoet, koloniale wandeling Nijkerk.

Isaïc Groneman (1832 - 1912)

Isaïc Groneman, op 15 augustus 1832 geboren aan de Raadhuissteeg C214 (nu Lange Hofstraat 21) in Zutphen, was 'genees-, heel- en verloskundige' in Vorden alvorens hij in 1858 naar Indië vertrok. In Bandung, en later in Jogyakarta, schreef hij een heel oeuvre bij elkaar. In de meeste van zijn geschriften is hij als geneesheer aan het woord (hij was lijfarts van de sultan van Djokja), en richtte zich tot zijn vakgenoten. Met zijn *Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer* (1874), *Indische schetsen* (1875, uitgegeven door Van Someren) en *Waar of onwaar? Nieuwe Indische schetsen* (1879) zocht en vond hij een breder publiek. Groneman was zeer begaan met de authentieke Indische cultuur (de vermengde Indonesische en Europese cultuur). Hij schreef over Indische huwelijken, concubinaat, over machtsmisbruik en het batig slot, over onrecht en rechtsspraak, kortom over 'Indische toestanden'. Hij woonde de smeedsessies van een empu, de Javaanse wapensmid, bij en beschreef tot in detail hoe het gecompliceerde krislemmet met zijn typerende decoratieve oppervlaktestructuur tot stand kwam. Groneman deed verslag van zijn onderzoek in een reeks baanbrekende artikelen, waarmee hij hoopte te bereiken dat het uitstervende ambacht van de krismid door tijdig ingrijpen van het koloniale bestuur behouden zou blijven, maar kreeg nauwelijks respons. Hij had een ongelukkig huwelijk met een typische 19de eeuwse hysterische vrouw. Als zij in 1875 met hun enig dochtertje, een zoontje was in Indië overleden, naar Holland vertrekt, neemt hij een Javaans meisje in huis volgens de modus vivendi van de Javaanse adel. De sultan verleende hierbij zijn bemiddeling. Zij was een 'tjangga', een afstammeling uit het vierde geslacht van de sultan, een veertienjarig meisje dat noch lezen noch schrijven kon. Pas na de dood van zijn vrouw in 1903, trouwde hij met haar. Op 2 december 1912, op 80-jarige leeftijd, maakte Groneman verbitterd een eind aan zijn leven.

Jozef Bruinsma (1846 - 1913)

Jozef Bruinsma (Josephus, Fredericus Dominicus 1846-1913) geboren in Leeuwarden doorliep van 1860-1866 de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in Breda. Daarna werd hij officier bij het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger (KNIL). Als jong officier werd Jozef gewond tijdens de Bali-expeditie van 1868. Later nam hij deel met het 7de bataljo infanterie aan de beide expedities tegen Atjeh in 1873 en 1874 met als doel de sultan van Atjeh tot erkenning van het Nederlandse gezag te brengen. Bij de tweede expeditie onderscheidde Jozef zich. Hij behoorde bij de eersten die de kraton binnenstormden en de Nederlandse vlag plantten. Tegenstand werd er niet geboden, want de kraton was verlaten. Jozef ontving voor zijn moedig optreden de Militaire Willems-Orde 4de klasse. Daarna ging hij naar Nederland terug waar hij werd gedetacheerd bij het Nederlandse leger. Op 5 augustus 1880 trouwde hij in Den Haag met Wilhelmina Cornelia Maria Lissonne. Het echtpaar vertrok in oktober 1880 met het tweedeks Clipper- Fregat Prinses Amalia uit de haven van Amsterdam naar Batavia. Vanuit Batavia vertrokken ze naar zijn nieuwe standplaats in Semarang op Java. Het echtpaar kreeg vijf kinderen. In mei 1887 vertrok de familie weer naar Nederland. In Nederland volgde al snel een benoeming bij de KMA en werd hij lid van de examencommissie. In oktober werd hij bevorderd tot majoor. Op 3 september 1890 werd Jozef geïnstalleerd als commandant van de Koloniale reserve in kazernes in Nijmegen en Zutphen. Hij vestigde zich in 1890 als commandant van de Koloniale Reserve in Zutphen in het Huis Waliën bij het Waliën kazernecomplex waar een reconvalescenten-compagnie was opgericht. Oud- KNIL manschappen, onderofficieren en officieren konden hier

herstellen van tropische ziekten waarna ze weer voorbereid werden op een nieuwe missie in de kolonie. In 1890 was Jozef zelfs aanwezig bij de begrafenis van de Koning Willem III. In 1891 volgde zijn benoeming tot luitenant-kolonel. In 1891 volgt dan de benoeming tot luitenant-kolonel. In 1895 vertrok hij weer naar Indië waar hij benoemd was tot kolonel en commandant van de Eerste Militaire afdeling op Java. Daarna was hij een tijd militair commandant van Lombok na de verovering van het eiland. Niemand minder dan Colijn (1869-1944) nam als KNIL-officier deel aan de verovering van Lombok en nam deel aan de gepleegde wreedheden. Hij liet negen vrouwen en drie kinderen die om genade smeekten op een hoop zetten en doodschieten. 'Het was onaangenaam werk, maar 't kon niet anders', aldus Colijn in een brief aan zijn vrouw. Voor zijn optreden als militair ontving hij in 1895 de Militaire Willems-Orde. Bruinsma ging in 1897 met pensioen in de rang van Generaal-Majoor. Vanaf die tijd tot 1906 woonde Jozef met zijn vrouw en jongste zoon in de wijk Kebon Sirih in Batavia. In 1904 keerden ze terug naar Nederland. Terug in Nederland werd hij benoemd tot generaal-majoor in het KNIL. In de functie werd hij commandant van de Koloniale reserve in Nijmegen, een belangrijk opleidingsinstituut dat toekomstige KNIL militairen moest klaar stomen voor de dienst in Indië. Hij overleed in Venray op 6 juni 1913.

Sloet van de Beele (1806 -1890)

Ludolph Anne Jan Wilt baron Sloet van de Beele (1806 - 1890) was van 1861 tot 1866 Gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Hij volgde een opleiding bij het Koloniaal Instituut Van Kinsbergen te Elburg. Hij was van 1830 tot 1847 advocaat in Zutphen en procureur en wethouder in dezelfde stad. In 1848 werd hij benoemd tot griffier van de Staten van Gelderland en in 1861 volgde zijn benoeming tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Als gouverneur-generaal wist hij een paar belangrijke hervormingen in te voeren. Hij schafte de bestraffing door rotanslagen van de Indonesische bevolking en de verplichte teelt en levering van specerijen op de Molukken af. Ook zette hij zich in voor de verdere ontwikkeling van economie in de kolonie, onder andere door de aanleg van spoorwegen te stimuleren. Op 18 september 1866 kreeg Sloet, op eigen verzoek, eervol ontslag. Waarschijnlijk hield dit verband met de gezondheidstoestand van zijn vrouw Jacoba Maria Visscher een volle nicht van moederskant waarmee hij in 1834 trouwde, die nog geen maand later, op 13 oktober 1866, overleed. Op de vijftiendag van dezelfde maand legde hij zijn functie definitief neer en vier dagen later scheepte hij zich in en keerde als eenzaam man terug naar Nederland. De tragiek was des te groter omdat enige tijd daarvoor zijn oudste zoon op 29-jarige leeftijd ook al in Batavia was overleden. Hij wijdde zich aan de wetenschap en vestigde zich eerst in Leiden en later weer in Arnhem waar hij op 10 december 1890 overleed. Hij was onder meer lid van de Academie van Wetenschappen en ondervoorzitter van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bronnen:

Buurman, D.J.G., *Anderhalve eeuw Gelderse statengriffiers*, Arnhem 1951, typoscript.

Nieuwenhuys, R., I. Groneman, in: *Oost-Indische Spiegel* (Amsterdam, 1978), 201-205.

Scholten, F.W.J., 'Johan Julius Sigismund baron Sloet 7 oktober 1845-24 februari 1919', in: *Honderd Jaar Gelre*, Hilversum 1997, *Werken 'Gelre'* 50, 87-99.

Scholten, F.J.W., *Ludolph Anne Jan Wilt baron Sloet van Beele 1806-1890, Griffier van de provincie Gelderland, Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië en Historicus*, in: *Biografisch Woordenboek Gelderland*, deel II, 94.

Rhede van der Kloot van, M.A., *Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indië 1610-1888*.

Ver Huell, Q.M.R. Mijn herinneringen aan een reis naar Oost-Indië werd in 2008, aangevuld met een serie van ruim honderd Indische aquarellen van Ver Huells hand, herdrukt door de Walburg Pers als deel 107 in de onvolprezen maritieme reeks 'Werken van de Linschoten-Vereniging'.

<http://www.joostbruinsma.nl/jfdbruinsmaoudste.html>, korte biografie van Jozef Bruinsma (1846-1913).

http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/2_Ludolph_Anne_Jan_Wilt_baron_Sloet